

Kapitel 7 Opgave B

C. E. Soya: Omkring romanen "En Gæst" (1941)

Soyas allegoriske roman "En Gæst" var den første danske skønlitterære bog, der blev forbudt af tyskerne under besættelsen. Herunder bringes nogle af de sagsakter, der indgik i behandlingen af sagen i henholdsvis byretten og landsretten. Retssagerne resulterede i, at forfatteren blev idømt to måneders fængsel, fordi "Bogen i sin Helhed findes egnet til at skade Landets Interesser i Forhold til Udlandet". Denne dom blev senere stadfæstet af Østre Landsret.

1. Forhåndsomtalen af "En Gæst" — skrevet til forlagets reklamemateriale og gengivet i forskellige dagblade

Soyas nyeste Arbejde er en lille Roman i den fantastiske Genre. Den Genre, man kender fra "Peter Schlemihl" af den tyske Digter Chamisso og fra "Skyggen" af H. C. Andersen.

En lille Familie paa fire Medlemmer sidder en Sommerdag i Lindelysthuset i deres Have. Familien bærer Efternavnet Jensen, og Familiefaderen er Bestyrer af "Dana Mølle og Brødfabrik". Pludselig daler en ørentvist ned i Smørkrukken midt paa Bordet. Sønnen, den 14aarige Niels, faar Lov til at tage ørentvisten op i sin zoologiske Samling, men Faderen giver ham Ordre til at behandle den godt, og navnlig sørge for at den ikke sulter. Denne Besked udfører Drengen pligtopfyldende — med det Resultat, at Ørentvisten vokser og vokser, indtil den opnaar en Længde af 160cm — heri ikke medregnet Tang og Følehorn! Dette frygtelige Udyr tyranniserer hele Huset; og samtidig styrter en Række Ulykker ned over den lille kedsommelige Familie — Ulykker, der alle er foraarsaget af Ørentvistens Tilstedeværelse. Blandt andet brister Samlivet mellem Mand og Hustru — et Samliv der har varet i 21 lykkelige Aar. Den tragiske Udgang nærmer sig, den tragiske Udgang hvor ethvert Haab synes knust, da pludselig en ung Mand - - -

Men det vilde være en grov Forsyndelse mod Læseren her at afsløre den nervepirrende Slutning.

Den lille Perle af en Novelle kan læses som en symbolsk Fremstilling af Kommunismen i Danmark. Men Ørentvisten kan ogsaa opfattes som et Billede paa dét onde, der bor i os alle, og som maaske en Dag — ved ukendte Kræfters Spil — vokser sig stort og faretruende. Spørger man Forfatteren selv, foretrækker han ikke at forstaa Historien. Han hævder, at den fantastiske Fortælling bliver langt dybere, langt mere poetisk og langt mere følelsesfortættet, naar Læseren giver Afkald paa enhver haandgribelig Løsning og nøjes med Skyggen af en Anelse.

Trods det usandsynlige Indhold er Historien mere menneskeligt gribende end de fleste tykke Romaner. Man kan ikke læse Bogen uden at faa Sympati for Medlemmerne af Familien Jensen eller uden at blive bevæget af deres Glæder og Sorger. Og i Tilgift er Historien mere spændende end den mest spændende Detektivroman.

2. Soya: af "En Gæst"

Hr. og fru Jensen og deres to børn sidder en sommersøndag ved frokostbordet i lindelysthuset. Gennem døråbningen er der udblik til villaen — den hvide vedbendbroderede villa — til plænen og flagstangen, til himlens blå flimrende dyb, og til søndagsflaget, der hænger ned, rødt og ubevægeligt. Udenfor er lyset temmelig skarpt, men inde under lysthusets grønne hjærter er det blidgjort og magisk. Den hvide damask, med det muntre porcelæn og den brogede mad, er af solstrålerne forvandlet til en grønt-blussende æventyrdug. Hos de der sidder omkring, fremkalder dette trylletæppe en sund rolig glæde bare ved dét og være til.

"Uhh fy! der en ør'ntvist i smørret!"

Fru Jensen strækker armen ud og løfter smørkrukken på hæld. Desværre har hun ret pigebarnet — "Den må være faldet ned oppe fra bladene, forklarer moeren, "den var i al fald ikke før ude i køk'net"

Hun ta'r krukken hen til sig, og med skeen fra kaffekoppen udpirker hun det lille sværtbevæbnede insekt —

"Jeg vé ikke hva' såddan noed kryb skal være godt for," bemærker hun mens — med væmmelse, "Det var da meget bedder hvis der ikke vár den slags."

"Det skal du nu ikke være så sikker på," indvender hendes mand godmodigt.

"Når de ér der så er det nok fordi der er en mening med dem."

Fru Jensen skal lige til og banke dyret af skeen — da Niels griber hende om håndleddet —

"La' mig få den mor— til samlingen!"

"Ska du nu også samle på sådden noen!" si'r moeren — temmelig utilfreds — men la'r ham dog få skeen... hvor dyret sidder og vimrer i en smørklat.

"Men så'e du ordenlig ve'en!" sir faeren. "Den dag jeg ser du forsømmer dine dyr, eller de på anden måde lider ondt, så er du færdig med og være akvariedirektør — at du ve'et."

"Han sku' slet ikke ha' lov og ha al det stads!" indskyder Vera, "Der er en os deroppe!"

Niels skuler over bordet—og tænker:

"Hun skal også altid genere! dén dumme møjtøs. Hver gang jeg har noed der morer mig så —! Nå heldigvis så er det ikke hénde der bestemmer!"

Og med sin dybeste røst mumler han hen til faeren:

"Jeg skal nok være go' ve'en, pleje den og ... og den skal nok få alt hva' den ka' æde!"

"Ja, foder den godt!" sir Jensen med et smil, "så ka' det jo være den tilsidst bli'r til en elefant!"

Niels fodrer ørentvisten særdeles godt og efterhånden bliver den så stor og farlig, at den overtager det meste af familiens villa og spiser størstedelen af familiens mad. Efterhånden bliver ørentvisten så farlig, at der må gøres et eller andet. Det bliver svigersønnen John, der påtager sig at slå den ubudne gæst

ihjel. Det viser sig imidlertid, at der under den dyriske overflade findes en helt almindelig ung mand. I romanens sidste kapitel er familien igen samlet i lysthuset.

(...)

Hr. og fru Jensen, deres to børn og deres vordende svigersøn sidder en sommerdag ved frokostbordet i lindelysthuset. Gennem døråbningen er der udblik til villaen — den hvide vedbendbroderede villa — til plænen og til flagstangen, til himlens blå flimrende dyb, og til det røde flag, der hænger ned, fredeligt, men frit. Udenfor er lyset temmelig skarpt, men inde under lysthusets grønne hjerter er det blidgjort og magisk. Den hvide damask, med det muntre porcelæn og den brogede mad, er af solstrålerne forvandlet til en grønt-blussende æventyrdug. Hos de der sidder omkring, fremkalder dette trylletæppe en sund og rolig glæde bare ved dét og være til.

"Ve' I hva' det er i dag?" spør' Vera.

"Joh tak! — det er din halårs fødselsdag!" sir John — med forelsket ironi. Han har forlængst afleveret en æske chokolade i dagens anledning!

"Dét er det også," svarer hun, "og det er derfor jeg ka' huske det andet ... i dag er det lige tre år siden ør'nrvisten drattede ned til os!"

Bodil gyser —

"Mind os ikke om det ækle væsen!" sir hun. "Jeg begriber i det hele ta'et ikke hva' sådden noed kryb skal være godt for! Det var da meget bedder hvis der slet ikke var den slags!"

"Joh," sir Niels, med en stemme der ligner faerens, men når de ér skabt, så er det nok fordi der er en mening med dem alligevel."

Jensen smiler let, men blir hurtig alvorlig—

"Jeg er ikke utilbøjelig", sir han "til og dele Niels' anskuelse. Ja jeg tror ikke blot de har en mening i sig sæl' — også for os har der været en mening med den ør'ntvist. For sæl' om det var tre bitre år — navnlig den sidste vinter, der var mere besk end jeg skøtter om og mindes! — for sæl' om det var tre onde år, så har de været goe — i hver tilfælde for én ting. Vi var nok lykkelige før ør'nrvisten kom her— men vi vidste det ikke! Og det er et spørgsmål om man virkelig ér lykkelig ... når man ikke ve' det. Nu derimod ve' vi at vi er det, og gid vi må vide det — klart og bevidst — så længe det forundes os være

Sammen

3. Soyas skriftlige indlæg ved sagsbehandlingen i Københavns Byret

For at undgaa Misforstaaelser vil jeg endnu en Gang præcisere mit Syn paa Sagen.

Min Bog "En Gæst" indeholder intet, der skal hentyde til Hitler, den tyske Værnemagt eller den tyske Nation.

Det er en fantastisk Fortælling i Smag med Peter Schlemihs underlige Historie" af Chamisso, „Skyggen" af H. C. Andersen, "De" og "Kvasdrengen" af Kipling, "Kvinden der blev Ræv" af David Garnett, Den forelskede Djævel' af Cazotte oma. Jeg har altid elsket den Slags Historier, og det er derfor overmaade naturligt at jeg selv engang har følt Trang til at gøre en i Genren.

Den Slags bevidst uforstaaelige Historier kan ikke fortolkes, og skal ikke fortolkes. De foregaar i en frit opfundet Verden, som Læseren maa akceptere eller lade være med at akceptere. At ville oversætte dem, fører uvægerligt ud i Nonsens.

Det kan siges om "En Gæst" at den indeholder et stemningsbillede af vore Dages Danmark, men derudover vil ethvert Forsøg paa at oversætte Historien vise sig umuligt. Hvis man for Eksempel vil betragte Ørentvisten som den tyske Værnemagt, hvad betyder Drengen Niels, hans Dyrevenlighed og hans zoologiske Interesse? Hvad betyder saa Husassistenten og hendes brækkede Ben? Hvad betyder Kommisen Hr. Guldskjold? Hvad betyder det at Hr, Guldskjold er Plattensla'r? Hvad betyder Jalousidramaet mellem Hr. og Fru Jensen? Hvad betyder det at Fru Jensen ta'r Noctifentabletter? osv. osv. Det er meget muligt der kan findes Detaljer, som kan oversættes til det Anklagemyndighden øjensynlig mener, men det vil være lige saa let at finde Detaljer som kan oversættes til helt andre Ting. F.Eks. til et Angreb paa Bolsjevismen — ørentvisten kan da ogsaa, hvis man har Lyst, ta's som et Billede paa Kommunismen i Danmark. Eller som en freudiansk Skildring af hvorledes en fælles Underbevidsthed kan husere i en lille pæn borgerlig Familie.

Jeg har altså med min Bog ikke tilsigtet at skrive noget der kunde skade Danmarks Forhold til en fremmed Nation. At dette er Tilfældet ses ydermere deraf, at jeg altid har hævdet at en Forfatter ikke bør skrive noget, der kan skade hans Fædreland. Dette fremgaar bl.a. af min Pjece "Hvorfor er Hørespillet saa daarligt?" af Februar 1941, i hvilken forekommer følgende Linier:

"Censorernes eneste Maalestok skal være dén om det indsendte Hørespil er menneskeligt værdifuldt og kunstnerisk tilfredsstillende. Dog med følgende to Indskrænkninger: Hørespillet maa ikke kunne skade Danmark udenrigspolitisk, og det maa ikke stride mod Danmark Lovgivning."

Nu er det naturligvis ét hvad jeg har tilsigtet, et andet hvad jeg har gjort. Det er selvfølgelig muligt at jeg uagtsomt er kommer til at overtræde Lov Nr. 388 af 22/7 1940, det er noget jeg ikke selv ka' skønne om, men maa overlade til Rettens Afgørelse.

Men hertil vil jeg da bemærke følgende:

Jeg kendte meget vel de to Love, da jeg skrev "En Gæst". Men det faldt mig ikke et eneste Øjeblik ind, at min Bog kunde betyde en Overtrædelse af disse Love. Og naar dette ikke faldt mig ind, skyldes det følgende Forhold:

Danske Forfattere har ikke faaet det mindste Direktiv, ikke den mindste Vejledning, ikke én Kommentar til Loven. Ikke én eneste Oplysning er tilgaaet os hverken gennem Pressen, vor Organisation "Dansk Forfatterforening", eller direkte fra Udenrigsministeriet.

Jeg kan i denne Forbindelse nævne at jeg ikke anede der udgik Meddelelser til Pressen, om hvad der maa skrives og hvad der ikke maa skrives. Jeg fik det først at vide et Par Dage for Bogens Beslaglæggelse, da en Pressemand af mit Bekendtskab ringede mig op og fortalte at Udenrigsministeriet havde forbudt Pressen at omtale min Bog.

Jeg vidste heller ikke at man kunde gaa op til Udenrigsministeriet og faa en Bog censureret før den udkom. Det fik jeg først Oplysning om i November 1941, da jeg i Aarhus i Anledning af Bogugen traf Forfatteren Paul la Cour, der er Konsulent for Gyldendal. jeg maa her spørge hvorfor Udenrigsministeriet ikke har meddelt Landets Forfattere dette. Det vilde jo ha været den letteste Sag at sende en Meddelelse herom til Forfatterforeningen, der saa — naturligvis — havde besørget den videre. I saa Fald vilde jeg, selvom jeg ansaa mit Manuskript for harmløst, ha indleveret det til Udenrigsministeriet — jeg er jo vant til at alt hvad jeg ellers skriver, bli'r censureret.

Ja hvorfor har Udenrigsministeriet ikke udsendt Meddelelser til Landets Forfattere om hvilke Æmner og Litteraturformer der ikke maa benyttes. Det kunde saa nemt ha' været gjort via Dansk Forfatterforening. Hvis det for Eksempel var blevet meddelt at "Æventyr, Fabler o. lign., der kan fortolkes paa forskellig Maade, er forbudt", saa havde jeg ikke skrevet min Bog, og Forfatter og Forlægger havde undgaaet stort Pengetab og megen Tidsspilde.

Med andre Ord: har jeg mig selv uafvidende overtraadt de nævnte Love, saa skyldes det Mangel paa Viden, en Viden jeg ikke kunde være i Besiddelse af uden den var blevet mig meddelt af Udenrigsministeriet.

Hvorfor nu Udenrigsministeriet har forsømt sin Pligt saa groft, ved jeg ikke. Det kan være Mangel paa Omtanke, Forudseenhed; det kan være Slendrian; og det kan endelig tænkes, at man nodigt halvofficielt har villet erkende, at Skrivevilkaarene for danske Forfattere ikke er de samme som de har været. Men dét ved jeg at Ansvarer for det der er sket helt og alene maa lægges paa Udenrigsministeriet. Det er Ministeriet der ved sin Pligtforsømmelse har bragt mig i den nuværende Situation.

Til Slut vil jeg bede Dem i Retten udtale en Misbilligelse af, at der er hengaaet 2 1/2 Maaned mellem Sigtelse og Anklage. Ventetiden er som bekendt den værste, og denne ekstra Lidelse der derved er tilføjet de Anklagede, synes mig lidet værdig for dansk Retspleje."

4. Responsum af litteraturprofessoren dr. phil. Ejnar Thomsen i forbindelse med Ankesagen i Østre Landsret.

Som Svar paa Hr. Landsretssagførerens Forespørgsel af D. D om a) mit Syn paa den litterære Betydning af Forfatteren Soya's Fortælling „En Gæst" (Carit Andersens Forlag, København 1941) og b) min Opfattelse af samme Skriffs mulige Allusioner — direkte eller indirekte — til Tyskland eller tyske

Myndigheder, det være sig civile eller militære, skal jeg udtale følgende.

ad a) Soya's „En Gæst" maa henføres under den fantastiske Genre og kan for saa vidt (men ikke værdimæssigt) minde om adskillige af Verdenslitteraturens værker, f.Eks. Rabelais: Pantagruel 1" (1532) og "Gargantua" (1534), Chamisso's "Peter Schlemihl" (1814) og E. T. A. Hoffmanns dermed nogenlunde samtidige Romaner og Noveller. Et konstitutivt Træk i den paagældende Genre er den frie Fabuleringen, der — uhæmmet af en saglig Realismes og en normal Logiks Restriktioner — tumler sig suverænt i sælsomme Egne hinsides Virkelighed og Konsekvens. Dette Træk er ofte blevet utilbørligt overset af visse Forskere og Kritikere, som med ilde anbragt Skarpsind har villet tilskrive

hensynsløst fantastiske Litteraturværker en Tankedybde eller en kras Tendens, de, der enten ganske fattes eller kun er til stede i særdeles vage Former.

I Soya's "En Gæst" er Forfatterens muntre Hengivelse til fri Fabuleringen — efter mit Skøn — saa fremherskende, at enhver Mulighed for konkret Tydning er udelukket, Dette Forhold anser jeg ikke for et mistænkeligt Vidnesbyrd om et bevidst Forsøg paa at tilsløre farlige Intentioner af politisk eller anden Art, men simpelt hen for en naturlig Følge af den — om man vil: lidet smigrende — Kendsgerning, at Soya ikke har haft noget synderlig alvorligt paa Hjerte. Han har — tror jeg — kun villet udløse et kaadt Fortællehumor. At Evnen i saa Henseende ikke har holdt Maal med Viljen, er min private Vurdering; jeg finder altsaa, at den omhandlende Bog rangerer ret lavt inden for Forfatterskabet. Imidlertid er den rent symptomatisk af nogen Interesse, fordi den synes at bekræfte en vistnok tiltagende Forkærlighed hos Soya for Eksperimenter paa den fantastiske Linie

— en Smag, der ogsaa kan spores i hans dramatiske Produktion (jfr. bla. Eventyrkomedien "Min høje Hat eller Tryllekunstens Triumf", 1939).

Skulde jeg endelig indlægge noget dybere i "En Gæst", maatte det blive et af forskellige nyere psykologiske Teorier inspireret Ønske om at skildre et Underbevisthedens Mareridt eller et Sæt af plagsomme Tvangstanker, der ved en Slags sjælelig Smitte forplanter sig fra det ene Familjemedlem til det andet, indtil den onde Fortryllelse omsider hæves — Soya og Vorherre maa vide, hvordan. Men heller ikke denne Tolkning mener jeg er virkelig holdbar. Nogen Fortjeneste finder jeg i den godmodigt overbærende — ikke alt for dybtgaaende — Satire over et bravt dansk Borgerhjem — et af Soyas Specialer.

Ad b) Under ingen Omstændigheder indser jeg, at en skønsom og fordomsfri Læser vil kunne applicere noget af den omhandlende Bogs Indhold, være sig af det centrale eller af det perifere, paa Tyskland eller paa tyske Myndigheder af nogen som helst Kategori.

I givet Fald kunde der vel udelukkende være Tale om de herværende tyske Besættelsestropper. Med saa kort en Frist som den mig tilstaaede kan jeg ikke paatage mig at opregne den Mangfoldighed af Argumenter, der forekommer mig at tale imod Antagelsen af et Sigte paa den tyske Værnemagt i Danmark men for øvrigt fremtræder min Begrundelse sagtens klarest, naar jeg indskrænker mig til at samle den om 3 elementære Punkter:

1) ørentvisten i Soyas Bog slipper uanselig og svag ind i den Jensen'ske Familje gennem en frivillig Indbydelse. Den tyske Værnemagt kom ikke svag og uanselig til Danmark, og heller ikke var den indbudt.

2) ørentvisten i Soyas Bog er et ildelugtende og anmassende Kreatur. Næppe en eneste velafbalanceret Dansker vil — hvordan man saa ellers maatte se paa Besættelsen — nægte, at de herværende tyske Soldater holder en høj hygiejnisk Standard og opfører sig eksemplarisk.

3) ørentvisten i Soyas Bog er — for at bruge dens Selvkarakteristik paa Dødslejet (pag. 20) — madgrisk: "Det er ikke min Skyld hvis I har kunnet holde Sulten fra Døren." Dette er absolut uanvendeligt paa den tyske

Værnemagt i Danmark. Man vil erindre, at der kort efter Besættelsens Ikrafttræden fremkom en Erklæring om, at de fremmede Soldater selv sørgede for deres Forplejning, og den Ernæringsrigelighed, vi stadig kan glæde os ved (eller skamme os over) tyder ikke paa, at der i saa Henseende er sket nogen Forandring siden Foraaret 1940.

Kort sagt: hvis Soyas virkelig havde villet ramme den herværende tyske Værnemagt med sin Bog, vilde han ikke have givet sin Satire saa iøjnefaldende Blottelser.

Dog kan han maaske (jeg gætter kun) hen mod Slutningen af sin Fortælling have faaet den Tanke, at et dansk Publikum — hvis Bevidsthed selvsagt for en stor Del er optaget af Besættelsen — kunde komme for Skade at misforstaa et og andet som tysk fjendtlig Satire. Aldeles umuligt er det ikke, at en saadan Ængstelse kan have tilskyndet ham til at give Bogen dens kunstnerisk svage Udgang, hvor der pludselig — paa en ret søgt Maade — kastes et sympatisk og forsonende Skær over ørentvisten. Altsaa: skulde nogen Læser forledes til at misforstaa visse Partier i Bogen som antityske, vilde Forfatteren med sin Slutning have sikret sig at ikke Had, men medmenneskelig Forstaaelse blev hans sidste Ord. Jeg understreger dog endnu en Gang at denne Betragtning kun er fremsat rent hypotetisk.

Muligvis kan der være af Interesse, at jeg — paa Hukommelse — supplerer det foranstaaende med at minde om, hvordan Soya i en lille Pjece om Hørespil (vistnok fra 1941) fremhæver Skribenternes Forpligtelser over for Landets Love. Jeg mener at huske rigtigt, men beder dog for en Sikkerheds Skyld Hr. Landsretssagføreren kontrollere denne Oplysning.

Sluttelig skal jeg tilføje, at jeg — trods min meget kritiske Holdning over for den æstetiske Værdi af "En Gæst" og trods min Kølighed over for adskilligt andet i Forfatterskabet — anser Soya for en ofte talentfuld og bestandig særpræget Skribent af utvivlsom Idealitet, selv om denne stundom kan forekomme noget skæv og kværulerende. Min med Forbehold positive Vurdering af hans Produktion indgaar i Baggrunden for nærværende Svar paa Hr. Landsretssagførers Henvendelse,

Opgaver

1. Forlagets forhåndsomtale førte til et øjeblikkeligt krav fra Udenrigsministeriets Pressebureau – der havde ansvaret for den danske presses behandling af dansk-tyske forhold – om, at bogen skulle trækkes tilbage.
Diskuter – på baggrund af en analyse af forhåndsomtalen – hvad der efter jeres mening kan være baggrunden for pressetjenestens vurdering.
2. Giv en analyse af de to uddrag fra romanen – med særlig henblik på at afdække, hvad der er baggrunden for, at myndighedernes anlagte sag mod forfatteren for "at skade Landets interesser i Forhold til en udenlandsk Magt".
3. Giv en analyse af Soyas eget indlæg i forbindelse byrettens behandling

Af sagen.

Analysen skal bl.a. indeholde en overordnet karakteristik af, hvilken holdning der kommer til udtryk i teksten og en beskrivelse af, hvorfor romanen efter Soyas mening ikke kan betegnes som antitysk.

4. Giv en analyse af Ejnar Thomsens responsum forud for landsrettens behandling af sagen.

Analysen skal bl.a. indeholde en karakteristik af forfatterens holdning til bogen og en redegørelse for, hvorfor bogen efter skribentens mening bør frikendes.

Grupperne har 30 minutter til at arbejde med opgaverne.

Hvert gruppemedlem forbereder sig på at fremlægge gruppens resultater for medlemmerne i de nye grupper.

Disse grupper består af de fire 1'ere, de fire 2'ere osv.